

ČÁST 8.

PŘÍKLADY UŽITÍ PRÁVNÍCH PRINCIPŮ V JUDIKATUŘE SOUDŮ

Osnova: 8.1. Právní principy v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva – 8.1.1. Zhodnocení principiálnosti judikatury Evropského soudu pro lidská práva – 8.2. Právní principy v judikatuře Evropského soudního dvora – 8.2.1. Zhodnocení principiálnosti judikatury ESD – 8.3. Právní principy v judikatuře Ústavního tribunálu Polské republiky – 8.3.1. Zhodnocení principiálnosti judikatury Ústavního tribunálu – 8.4. Právní principy v judikatuře Ústavního soudu Slovenské republiky – 8.4.1. Zhodnocení principiálnosti judikatury Ústavního soudu Slovenské republiky – 8.5. Právní principy v judikatuře Ústavního soudu České republiky – 8.5.1. Principy právního státu v judikatuře Ústavního soudu – 8.5.2. Princip právní jistoty – 8.5.3. Princip minimalizace zásahů – 8.5.4. Princip proporcionality (přiměřenosti) jako způsob řešení kolize – 8.5.5. Další právní principy – 8.5.6. Zhodnocení principiálnosti judikatury Ústavního soudu.

Následující pasáže se budou kazuisticky věnovat právním principům tak, jak jsou užívány v judikatuře soudů. Vzhledem k tomu, že pojetí právních principů není v žádném případě jednotné, stejně jako není jednotná terminologie, ukáže se, že mnohé principy, které budou dále popisovány, nemají povahu principů ve smyslu této práce. Půjde proto především o demonstraci způsobů, jak se s právními principy zachází, resp. jak se zachází s pravidly, kterým je přepisována povaha právních principů.

Výběr jednotlivých principů byl proveden se snahou o demonstraci různých alternativ nakládání s těmito druhy pravidel. Je potřeba mít na paměti, že pro pochopení významu právních principů je potřeba znát především právní řád, podle kterého je případ řešen. Jeho znalost musí být relativně podrobná proto, aby bylo možno odhalit, ve kterých případech jde skutečně o aplikaci právních principů a ve kterých případech jde o terminologickou zkratku, shrnutí podstaty určité právní úpravy apod.

8.1. Právní principy v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva

Judikaturu Evropského soudu pro lidská práva lze relativně snadno hodnotit z toho hlediska, kdy Evropský soud pro lidská práva (Soud) zachází s právními pravidly jako s principy a kdy jako s normami. Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod totiž představuje pro Soud v zásadě jediný relevantní pramen práva ve formálním smyslu.

Jedním z principů, který našel odraz v judikatuře Soudu, je princip proporcionality, tedy pravidlo, které zohledňuje vztah mezi použitými prostředky a sledovanými cíli. Tento princip je výslovně formulován v řadě článků Úmluvy, v nichž se hovoří o možnosti státu určité právo omezit v „případech, kdy je to v souladu se zákonem a nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země...“

Tento princip se stal rozhodující pro řešení věci A. proti Spojenému království (stížnost č. 35373/97), ve které šlo o vztah mezi imunitou člena Sněmovny občin britského Parlamentu a právem na soudní ochranu ve smyslu čl. 6 Úmluvy. Tento případ stojí za povšimnutí mimo jiné proto, že se v něm objevilo několik dalších „principů“.

Skutková podstata případu spočívala v tom, že poslanec se ve Sněmovně opakovaně urážlivě vyjadřoval o stěžovatelce a jejích dětech v souvislosti s jejich sociální situací, údajnou nepřizpůsobivostí a etnickým původem. Podle britského práva podléhají výroky učiněné členy Parlamentu absolutní imunitě, a to jak trestněprávní, tak občanskoprávní (čl. 9 Bill of Rights z roku 1689). Sankce mohou být v případě vědomě nepravdivých tvrzení uloženy pouze příslušnou komorou. V důsledku takto široce koncipované imunity mělo být stěžovatelce bráněno v možnosti domáhat se svého práva u soudu.

Vláda se bránila poukazem na „princip“ absolutní imunity výroků učiněných v Parlamentu. Existenci tohoto principu dovozovala ze skutečnosti, že všechny státy Rady Evropy mají v té či oné míře imunitu poslanců zákonodárných sborů zakotvenou, a proto jde o „skutečně univerzální princip“. Oproti tomu stěžovatelka argumentovala tvrzením, že čím širší je rozsah imunity poslance, tím přísnější kritéria musí být kladena na její používání.⁶²⁹ Podle ní vláda neprokázala, že by menší míra imunity též nesplnila svůj účel.

Soud konstatoval, že právo na přístup k soudu není absolutní a že členské státy jej mohou omezit. Za tím účelem je jim rezervována určitá míra uvážení (*margin of appreciation*). Je však potřeba zvážit, zda omezení nejsou taková, že právo na přístup k soudu omezují tak, že je dotčena samotná

⁶²⁹ Problém byl v tom, že poslanec opakovaně uváděl přesné údaje o osobě stěžovatelky, což vyústilo v několik útoků na její osobu ze strany neznámých pachatelů.

podstata práva. Dále je potřeba zvážit, zda omezení sleduje legitimní cíle. Je potřeba posoudit, zda je nastolen úměrný vztah mezi cíly a prostředky (zde by bylo možno hovořit o proporcionalitě v užším smyslu).

Soud dovodil, že imunita chrání legitimní cíl, kterým je možnost volně hovořit v Parlamentu. Pokud jde o rozsah imunity, Soud byl toho názoru, že pokud je určitá úprava v souladu s obecnou praxí ve více státech či vyplývá z obecného veřejného zájmu, nemůže být nadměrná. Navíc Soud dovodil, že stěžovatelka úplně bez ochrany nebyla, neboť si mohla na jednání poslance stěžovat peticí. Kromě toho sama Sněmovna by mohla poslance postihnout v případě vědomě nepravdivých výroků. Proto Soud dovodil, že zde existuje přiměřený vztah mezi sledovanými cíly a prostředky. Stížnost byla zamítnuta.

Z rozhodnutí je patrné, že princip proporcionality umožňuje státu do určité míry zasahovat do práv přiznaných Úmluvou, resp. zahrnuje posouzení takového zásahu ve třech krocích. Prvním krokem je zkoumání, zda není dotčena samotná podstata práva. To znamená, že stát by porušil Úmluvu, kdyby vnitrostátní úprava uplatnění práva zcela vyloučila. Druhým krokem je zkoumání, zda omezení práva je legitimní, tj. zda sleduje oprávněný cíl. Nakonec třetím krokem je zkoumání, zda je mezi prostředky a cíli vztah přiměřenosti (tedy proporcionalita v užším smyslu).⁶³⁰

Ve věci stížnosti č. 68890/01 (George Blake proti Spojenému království) zkoumal Soud principy vyplývající z článku 10 Úmluvy (svoboda projevu). Soud označil za principy vyplývající z tohoto článku následující pravidla:

- a. Svoboda projevu je fundamentálním prvkem demokratické společnosti.
- b. Svoboda projevu se nevztahuje jen na projevy „neutrální“, ale i na projevy, které urážejí, šokují.
- c. Výjimky z tohoto článku musí být velmi omezené a každé omezení musí být přesvědčivě zdůvodněné. Pojem „nezbytná omezení“ vyjadřuje nevyhnutelnou společenskou potřebu takového omezení.

Je patrné, že takový výčet principů je spíše interpretací článku 10 Úmluvy ve smyslu právní normy. Principiální charakter tohoto článku (obdobně to však platí o všech obdobně formulovaných člancích) by mohl být spatřován v tom, že tento článek vyžaduje maximální možnou míru naplnění, přičemž

⁶³⁰ Princip proporcionality byl použit i v případě *Barthold vs. Spolková republika Německo* (stížnost č. 8734/79), která se týkala vztahu práva na svobodu projevu a omezení vyplývajících z ochrany obchodní soutěže. Podstata byla v tom, že stěžovatel, veterinární lékař, byl vyfotografován a jeho fotografie se jménem uveřejněna v článku o tom, jak zachránil život domácí kočky poté, co ostatní jeho kolegové odmítli z důvodu pozdní večerní hodiny zákrok provést. Příslušný soud uložil stěžovateli povinnost zdržet se uveřejňování takových článků, resp. nechávat se v souvislosti s nimi zveřejňovat, neboť to narušovalo svobodnou soutěž tím, že ostatní veterináři byli poškozeni na své profesní pověsti. Soud dovodil, že tato omezení nejsou nezbytná v demokratické společnosti, nesledují legitimní cíl, a proto shledal porušení čl. 10 Úmluvy.

výjimky mohou být jen omezené a musí se vztahovat na nezbytné případy.⁶³¹

Kromě tohoto principu se Soud dotkl též pojmu „obecné principy mezinárodního práva“, jejichž použití je možné při omezení práva užívat majetek ve smyslu čl. 1 Prokolu č. 1 k Úmluvě. Tento pojem však nijak nevysvětlil.

Další rozhodnutí ve věci De Becker proti Belgii (stížnost č. 214/5), které bylo vydáno v roce 1962, je zajímavé tím, že zohledňuje „obecně uznávané principy výkonu spravedlnosti“ (*generally recognised principles for the administration of justice*), resp. obecně uznávané principy soudního řízení. Za tyto obecné principy považoval disentující soudce A. Ross pravidla upravující možnost zastavit řízení (vyškrtnout stížnost ze seznamu stížností) v případě, kdy stát, který byl před Soudem žalován, změnil právní úpravu, jejíž aplikace byla důvodem pro podání stížnosti. A. Ross dovodil, že takové jednání státu jej nezprošťuje odpovědnosti za případné porušení Úmluvy, protože považoval za základní princip soudního řízení skutečnost, že sporem disponuje výlučně žalobce. Vzhledem k původní úpravě řízení před Soudem, ve které hrála významnou úlohu Komise, bylo možné, aby Komise navrhla vyškrtnutí stížnosti ze seznamu stížností. Skutečnost, že Soud tomuto návrhu vyhověl, považoval disentující soudce za nepřijatelnou s ohledem na uvedený princip.

Další principy, které se objevují v judikatuře Soudu, jsou procesní principy spadající pod právo na spravedlivý proces ve smyslu čl. 6 odst. 1 Úmluvy. Ve známém a často citovaném rozhodnutí ve věci Delcourt proti Belgii (stížnost č. 2689/65) aplikoval Soud princip rovnosti zbraní (*principle of „equality of arms“*), jehož uplatnění je podstatné pro realizaci čl. 6 Úmluvy. Porušení tohoto článku spočívalo v tom, že část právní argumentace státního zastupce byla soudy tlumočena bez možnosti obžalovaného se k ní vyjádřit. Soud zároveň upozornil, že tento princip není jedinou konsekvencí článku 6 Úmluvy. Je pouze dílčím elementem práva na spravedlivý proces, které naplněním tohoto principu není zcela vyčerpáno. V jiném případě⁶³² dospěl Soud k závěru, že nezbytnou konsekvencí práva na spravedlivý proces ve smyslu čl. 6 Úmluvy je princip nestrannosti soudu. Další princip vyplývající z článku 6 odst. 2 je princip presumpce nevinny a též princip procesu konaného v přiměřené lhůtě.

Na uvedené principy lze pohlížet jako na konkretizované důsledky uváděného článku Úmluvy, resp. jeho bližší interpretaci. Nejde však o princip v tom smyslu, že by mohl být naplněn jen z části, ale o pravidlo, které musí být splněno za všech okolností. Z tohoto hlediska popsaná pravidla principiální charakter postrádají.

⁶³¹ Článek 10 Úmluvy byl právním základem pro rozhodnutí ve věci *Asociace Ekin vs. Francie* (stížnost č. 39288/98), které se týkalo nikoliv periodického tisku, ale knižních publikací.

⁶³² Věc *De Cubber vs. Belgie*, stížnost č. 9186/80.

Princip presumpce nevinny má mimo jiné tu konsekvenci, že jakmile byl vynesena zprošťující rozsudek, je nepřijatelné jakkoliv naznačovat, že určitá osoba je vinna. Ve věci Vosticová versus Rakousko (stížnost č. 38549/97) šlo o to, že stěžovatelka byla zproštěna viny z důvodu, že se pochybnosti o její vině nepodařilo rozptýlit. Žádala proto o náhradu škody za vazbu, kterou však příslušný národní soud zamítl s tím, že určitá podezření stále existují a nepodařilo se je vyvrátit v plném rozsahu. Soud na základě toho konstatoval, že stát porušil stěžovatelčino právo dle čl. 6 odst. 2 Úmluvy tím, že tento princip nerespektoval. V obecné rovině lze konstatovat, že princip presumpce nevinny má v judikatuře tuto konotaci: „Princip presumpce nevinny se poruší, jestliže soudní rozhodnutí nebo prohlášení úřední osoby ohledně osoby obviněné z trestného činu odráží názor, že je vinna, a to dříve, než byla vina prokázána v souladu se zákonem. Přitom postačí, a to i při absenci formálního nálezu, existuje-li nějaké odůvodnění, z něhož vyplývá, že soud nebo úřední osoba pokládají obviněného za vinného.“⁶³³

Zajímavé jsou dále případy, kdy Soud zohledňuje právní principy jiných právních řádů, resp. právní principy, které se dají označit skutečně za obecné platící (nutno podotknout, že v rámci euroatlantické civilizace). Příkladem může být rozhodnutí ve věci Ira Samuel Einhorn proti Francii (stížnost č. 71555/01), v němž šlo o přípustnost vydání osoby stěžovatele do Pensylvánie, kde mu hrozil trest smrti za vraždu, za kterou byl odsouzen *in absentia* poté, kdy ještě před procesem odcestoval do Francie. Soud se v tomto případě spolehl na princip zákazu retroaktivity práva, který měl v daném případě ten význam, že zákon, kterým byl ve státě Pensylvánie obnoven trest smrti, byl přijat až po spáchání údajné vraždy. Soud proto dospěl k závěru, že není třeba obávat se uložení trestu smrti a že vydáním nebyl porušen čl. 3 Úmluvy. Zajímavým způsobem byl zohledněn princip obecnosti právní úpravy. Stát Pensylvánie totiž žádal o extradici stěžovatele opakovaně. Poprvé byla jeho žádost francouzskými orgány zamítnuta proto, že legislativa státu Pensylvánie nezaručovala nový proces. Následně byl v Pensylvánii přijat zákon výslovně umožňující nové řízení v případech, kdy byl pachatel odsouzen *in absentia*. Soud dovedl, že není pochyb o tom, že tento zákon byl účelově přijat v návaznosti na negativní stanovisko francouzských orgánů k extradici stěžovatele tak, aby argument, který francouzské úřady použily, odpadl. Přesto Soud dospěl k závěru, že zákon představuje obecnou úpravu vztahující se na všechny pachatele trestných činů souzené *in absentia*, a že proto není nutné se obávat zneužití zákona. Nejen z těchto, ale i několika dalších důvodů opírajících se o konkrétní okolnosti byla stížnost prohlášena za nepřijatelnou.

⁶³³ Rozsudek ve věci *Böhmer vs. Německo*, stížnost 37568/97, bod 54.

Ve věci *Klass a spol. proti Německu* (stížnost č. 5029/71) se Soud vyjádřil i k základním ústavním principům, které by měly podle jeho přesvědčení platit v demokratické společnosti. Je to jednak princip dělby moci, jednak princip vlády práva (*rule of law*). Existenci těchto principů odvozuje Soud zejména z preambule Úmluvy. Důsledkem principu dělby moci je nezbytnost vyvážení jednotlivých mocí, která zahrnuje i dostatečně silnou soudní moc, jež bude dohlížet na zákonnost výkonu činnosti exekutivy, a to zejména v případech, kdy se jedná o podezření z trestného činu. Podstatou případu byl německý zákon prolamující ochranu tajemství dopravovaných zpráv v případech, kdy bylo vysloveno podezření z páchání trestné činnosti. Možnou kontrolu zpráv umožňoval zákon nařídít orgánům exekutivy bez kontroly soudní moci.

Pro povinnost státu plnit závazky může být určující obecný princip mezinárodního práva, podle kterého stát nemůže omlouvat porušení smluvních ujednání s poukazem na vlastní legislativu. Tento princip aplikoval Soud v souvislosti s porušením práv stěžovatelů podle čl. 5 Úmluvy ve věci *Neumeister proti Rakousku* (stížnost č. 1936/63).

Úmluva sama se zmiňuje o obecných právních principech (*general principles of law*) jen v několika ustanoveních. V čl. 7 Úmluvy zakotvuje princip *nullum crimen sine lege* a dále zákaz retroaktivity trestního zákonodárství s výjimkou případů „jednání nebo opomenutí, které v době, kdy bylo spácháno, bylo trestné podle obecných právních zásad uznávaných civilizovanými národy.“ K aplikaci těchto obecných principů došlo ve věci *Papon* proti Francii, kde Soud dovodil, že mezi tyto trestné činy trestné podle obecných právních zásad spadají činy proti lidskosti.

Princip *nullum crimen sine lege* je relativně frekventovaným principem v judikatuře Soudu vůbec. Z tohoto principu vyplývá podle Evropského soudu několik konsekvencí. Především jde o zákaz retroaktivní aplikace trestního práva, zákaz extenzivní aplikace trestního práva v neprospěch obžalovaného, dále požadavek jasné definice trestného činu právem (český výraz „zákon“ je z hlediska judikatury Evropského soudu restriktivní) ať už psaným či nepsaným.⁶³⁴

Zajímavým způsobem Soud aplikuje principy práva na soudní ochranu ve smyslu čl. 6 Úmluvy. Z určitého pohledu se může zdát, že čl. 6 má principiální charakter proto, že Soud ve své judikatuře připouští různá omezení a výjimky z tohoto práva, které mu dávají charakter optimalizačního pravidla, pravidla vyžadujícího naplnění v co největší míře, avšak nikoliv naplnění absolutního.

⁶³⁴ Viz rozsudek ve věci *Streletz, Kessler a Krenz vs. Německo a věc K.-H. W. vs. Německo*, rozhodnutí č. 34044/96 a 35523/96.

Ve věci Kreuz proti Polsku (stížnost č. 28249/95) Soud dovodil tyto principy tvořící právo na spravedlivý proces:

- a. Právo na soud není absolutní. Může podléhat různým omezením ze strany státu.
- b. Omezení mohou spočívat v nutnosti zaplatit soudní poplatek či například získat povolení k podání návrhu (týká se zejména opravných prostředků).
- c. Je věcí Soudu, aby kontroloval, zda omezení nejsou tak závažná, že zbavují práva na soud (v konkrétním případě to byla povinnost zaplatit soudní poplatek ve výši přesahující průměrný roční plat v zemi).
- d. Omezení přístupu k soudu musí sledovat legitimní cíl a musí existovat vztah proporcionality mezi prostředky a cíli. (Tento požadavek je zajímavý, protože na rozdíl od jiných článků Úmluvy v sobě čl. 6 takové explicitní omezení neobsahuje.)
- e. Uložená omezení nesmí činit právo pouze iluzorním, prázdným pojemem bez možnosti praktické realizace.

8.1.1. Zhodnocení principiálnosti judikatury Evropského soudu pro lidská práva

Nedá se obecně říci, že by judikatura Soudu byla zásadně principiální, resp. že by bylo možno snadno určit, který argument je argument právním principem a který právní normou obsaženou v některém z článků Úmluvy. Pokud Soud používá argument právními principy, je potřeba rozlišovat, zda jde skutečně o právní pravidlo zvláštního charakteru či zda jde pouze o určité zkratkovité vyjádření či označení pravidla za „princip“ ve smyslu obecně platných důsledků.

O principech v judikatuře Soudu má zřejmě význam hovořit tam, kde Soud vyvozuje určité důsledky z jednotlivých ustanovení, které nejsou jen jejich prostým výkladem, nýbrž jejich abstrakcí či explikací, která může zahrnovat i porovnání s jinými ustanoveními a jejich důsledky, a dále přiřazení stupně důležitosti takto vyvozeným pravidlům.

V rozhodování Soudu jsou ojedinělé případy, kdy by docházelo ke kolizím jednotlivých práv obsažených v Úmluvě způsobem, který by vyžadoval jejich řešení pomocí poměrování či vyvažování tak, jak v některých případech postupují ústavní soudy. Je tomu tak proto, že Soud přezkoumává tvrzení stěžovatelů o tom, že ze strany státu bylo porušeno některé z práv zaručených Úmluvou. V takových případech pak nemůže z povahy věci dojít ke kolizi práv v pravém slova smyslu. Podstatou rozhodování Soudu je proto ve většině případů zkoumání otázky, zda se stát při stanovení mezí práv a svobod udržel v rámci výjimek či omezení obsažených v Úmluvě.